

УДК 159.942.2:378

Лимар Т.О.,

студентка VI курсу, групи ППМ-1-14-2.0д,
напряму підготовки «Практична психологія»
Київського університету імені Бориса Грінченка;

Циганчук Т.В.,

доцент кафедри практичної психології Інституту людини
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат психологічних наук

СТРАХ ПРОФЕСІЙНОЇ НЕРЕАЛІЗАЦІЇ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Розглянуто поняття страху та професійної самореалізації студентів-психологів. Запропоновано визначення поняття професійної нереалізації, класифікацію чинників, які можуть викликати страх професійної нереалізації у майбутніх професіоналів.

Ключові слова: страх, самовизначення, професія, професійна нереалізація.

Актуальність та доцільність дослідження. Актуальність даної роботи пов'язана зі змінами в соціально-економічних та політичних умовах життя нашого суспільства. Виникають нові соціально-психологічні проблеми, пов'язані з професійною самореалізацією майбутніх фахівців, які часто криються всередині самої особистості. Сучасне суспільство потребує від молодих людей активності, сміливості, впевненості, адже ці риси забезпечують фахівцям можливість подолання труднощів, що виникають на шляху їх професійної реалізації.

Велика конкуренція на ринку праці, поява багатьох нових спеціальностей і професій, які ще не стали популярними в нашій країні, призводить до появи страхів студентів перед майбутнім. Одним із таких страхів є страх професійної нереалізації.

Аналіз останніх публікацій. Феномен страху вивчався багатьма вченими. Перші спроби описати проблему страху були зроблені філософами різних шкіл та напрямків (Аристотель, Т. Гоббс, Р. Декарт, А. Камю, І. Кант, С. К'єркегор, М. Монтень, Платон, Ж.-П. Сартр, Б. Спіноза, П. Тілліх, Л. Фейєрбах).

Серед сучасних дослідників проблемою тривожності та страхів займалися Дж. Боулбі, Дж. Грей, В. Джеймс, А.-Т. Джерсід, Ф. Зімбардо, К. Ізард, Р. Мей, Ф. Ріман, Д. Уотсон, А. Фрейд, З. Фрейд, Е. Фром, К. Хорні, В.К. Вілюнас, Л.С. Виготський, О.І. Захаров, П.Ф. Каптерев,

О. Кондаш, М.Д. Левітов, А.Б. Леонова, І.П. Павлов, А.М. Прихожан, М. Сеченов та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашої роботи є визначення поняття страху професійної нереалізації, його впливу на особистість людини та його залежність від рівня усвідомленості вибору професії.

Виклад основного матеріалу дослідження. В наш час, коли людині доступна велика кількість інформації та ще більша кількість можливостей, коли не потрібно кожного дня боротися за задоволення елементарних, фізіологічних потреб, для кожної особистості актуальним стає питання самореалізації та самоактуалізації у різних життєвих сферах.

Однією з важливих цінностей у теперішньому розвиненому суспільстві є позитивне соціальне становище особистості, в яке входить високий соціальний статус, широке коло знайомств, повага серед оточення, хороша репутація. Наявність усіх цих складових, в свою чергу, стає зовнішніми детермінантами високої самоцінності індивіда, його самоповаги, додає впевненості в собі та відчуття корисності й необхідності себе в соціумі.

Навчаючись у вищому навчальному закладі, студент здобуває необхідні професійні знання, уміння і навички, які в майбутньому допоможуть йому стати справжнім майстром своєї справи. Проте у процесі навчання студент також стикається з багатьма перешкодами на своєму шляху: можуть виникати проблеми із опануванням деяких дисциплін, можуть з'являтися сумніви щодо правильності вибору професії, невпевненість у тому, чи вдасться в повній мірі реалізувати себе в обраній сфері — таким чином, можуть виникати страхи щодо можливої нереалізації себе у професії.

Психологічний словник за редакцією В.І. Войтка дає таке визначення трудової діяльності: процес свідомого, цілеспрямованого виконання людиною конкретної праці, що включає цикли підготовки, планування (побудова проекту) та здійснення запроєктованих дій (організація, контроль, регулювання та заключна оцінка продукту праці) [3]. Трудова діяльність у цьому джерелі характеризується мисленнєвим створенням майбутнього продукту, програмуванням усього процесу операцій, які потрібні для його створення. Усі складові трудової діяльності, такі як програма, процес здійснення діяльності, мисленнєве проектування майбутнього продукту та саме виготовлення цього продукту тісно пов'язані між собою і визначають не тільки всю трудову діяльність, а й саму структуру людини як суб'єкта праці [5].

Отже, можемо зробити проміжний висновок, що будь-яка професія включає в себе трудову діяльність як невід'ємну складову досягнення успіхів у професійному плані. Для того, щоб стати справжнім професіоналом у певній діяльності, необхідно мати спеціалізовані високорозвинені знання, уміння і навички, які здобуваються у процесі навчальної діяльності.

Професійний шлях починається тоді, коли людина, аналізуючи свої бажання, інтереси, здібності і можливості, обирає певну професію. Це є першим кроком до великої мети — реалізації свого потенціалу у певній обраній професії.

Реалізація — (від *лат.* *Realis* — речовий, дійсний) — це здійснення будь-якого плану, ідеї тощо [2]. Тобто, в даному аспекті реалізація — це використання в повній мірі свого потенціалу, своїх здібностей для досягнення найвищого ступеня розвитку у виконанні певної діяльності, у нашому випадку професійної.

Близьке до даного поняття також поняття самореалізації, яке вважається як потреба, форма і результат активного розвитку особистості, її вклад у всезагальний культурно-історичний процес обміну сутнісними силами між індивідами, що виступає умовою розвитку людства [4].

Самореалізація — процес предметного втілення особистістю базових інтелектуально-особистісних утворень, набутих на етапі самоактуалізації [2]. Історія виникнення поняття самореалізації доволі довга. Одним із перших, хто намагався віднайти потребу самореалізації людини у її домінуючих інстинктах, був З. Фрейд. Він вважав, що самореалізація локалізується в несвідомому пласті людської психіки і проявляється в прагненні до задоволення, яке людина реалізує з самого народження. Однак, цій потребі протистоять нав'язані соціумом імперативні вимоги культури, такі як норми, традиції, правила тощо. Основною їх функцією є цензура за пригнічення інстинкту природних потреб [6].

Професійна самореалізація детермінується такими особливостями особистості, як ціннісно-сміслові, інтелектуальні та мотиваційні. Вона включає в себе професійний розвиток, професійні досягнення, професійні знання та досвід [5].

Критеріями професійної реалізації можуть бути різні фактори, однак можемо виділити основні з них. По-перше, це кар'єрне зростання, воно буде свідчити про наявність певної професійної компетентності у людини, яке буде другим критерієм. Третім важливим критерієм буде задоволеність людиною результатами своєї професійної діяльності,

адже допоки є незадоволення, до тих пір можна змінюватися, вчитись та розвиватись, аби досягти вищого ступеня професійності [1].

Професійна самореалізація — це складний процес, який включає в себе багато етапів, протягом якого відбувається поступове перетворення професійного потенціалу на реальні можливості та досягнення за допомогою залучення людини до професійних відносин. Самореалізація у професії є феноменом, соціокультурним по своїй природі. Він тісно пов'язаний із соціальною ситуацією, наявною у певної особистості у певний час, на певному етапі розвитку та у певному просторі [5].

Російська дослідниця К. Федосенко важливими факторами професійної реалізації вважає суб'єктивні та об'єктивні умови життя та професійної діяльності фахівця. В об'єктивних умовах виділяють соціально-педагогічний та власне практичний компоненти. До першого компоненту входять суспільний статус спеціаліста, адекватна соціальна політика, матеріальне становище, стимулювання праці та побутові умови. До другого, власне практичного компонента, відносять кількісний та якісний склад колективу та рівень організації праці. До суб'єктивних умов належить ставлення особистості до професії, яке формується на основі розуміння її самоцінності, уявлення про себе як про професіонала, потреба у професійному самовдосконаленні, у творчому підході до виконання професійної діяльності, психологічне самопочуття та відчуття комфорту на роботі [7].

Визначивши в певній мірі поняття професійної самореалізації, можемо дати визначення протилежному поняттю — професійна нереалізація. Якщо професійна реалізація — це розкриття власних якостей, можливостей, здібностей та максимальна реалізація свого потенціалу у певній професії, то професійна нереалізація передбачає неможливість реалізації свого потенціалу у певній трудовій діяльності, неможливість у силу певних причин, об'єктивного чи суб'єктивного походження, розкриття та використання власних якостей та можливостей, здібностей та схильностей у професійній діяльності.

Спробуємо визначити, які ж чинники можуть впливати на професійну реалізацію людини та перешкоджати цьому процесу. Таких чинників можна виділити багато, однак, якщо узагальнити їх усі, то можна виокремити дві великі групи — це зовнішні і внутрішні чинники. До зовнішніх чинників можемо віднести економічний стан розвитку країни, в якій проживає і працює людина. Тут важливу роль будуть грати політична та соціальна ситуація. Також до основних зовнішніх чинників можемо віднести ступінь розвитку та наявність наукових інститутів, в яких відбувається первинна професійна соціалізація та завдяки

перебуванню в яких у людини формуються певні уявлення про професію і себе як професіонала.

До внутрішніх чинників належать, у першу чергу, особистісні характеристики особистості: характер, темперамент. Наявність у структурі особистості таких якостей як, наприклад, лінь, безвідповідальність, неадекватно завищена самооцінка, неадекватно завищений рівень домагань, не будуть сприяти позитивній професійній реалізації людини, її професійному становленню. Такі характеристики, як конфліктність, непоступливість, впертість, відсутність навичок вдалої комунікації з людьми, будуть негативно впливати на стосунки особистості в колективі, що знову ж таки не буде сприяти професійній реалізації людини.

Професійна нереалізованість людини є фруструючим фактором. Кожний індивід у своєму житті обов'язково проходить шлях професійного становлення: якщо професія обрана правильно, а зовнішні чинники не чинять перепон на шляху досягнення професійної реалізації в повній мірі, така людина не відчуває фрустрації та незадоволення своїм життям. У випадку, коли особистість не має можливості реалізувати себе у професії, можуть виникати тяжкі наслідки, що негативно вплинуть як саму людину, так на її оточення. Адже відсутність роботи, на яку можна кожного дня ходити із задоволенням, може призвести до появи стресів, депресій, неврозів, а у важких випадках — до втрати сенсу життя, що може призвести до добровільної відмови від життя, суїциду.

Після отримання диплому молоді спеціалісти не завжди мають змогу знайти роботу за спеціальністю, яка б задовольняла їхні бажання та амбіції. На деякі професії у нашій країні і на даний момент попит доволі малий, а пропозицій багато. Через це іноді більше ніж 50% випускників не працюють за своєю спеціальністю, а намагаються реалізувати себе в інших, доступних сферах діяльності.

Знаючи про можливу невдачу у пошуках роботи та можливостях професійної реалізації, студенти ще до отримання дипломів починають переживати за своє майбутнє; ці переживання доволі часто переростають в страх. Цей страх ми й відносимо до страху професійної нереалізації.

Для кожної спеціальності, професії причини даного виду страху будуть певним чином відрізнятися. Для розуміння причин виникнення таких переживань необхідно вивчати ринок професій для кожної спеціальності окремо. Ми ж зупинимось на професії психолога та проаналізуємо страх студентів-психологів не реалізувати власні можливості у даній сфері.

Вивчаючи це питання, необхідно звернути увагу на територіальні відмінності поширення та популярності психологічних послуг. Так, на території країн колишнього Радянського Союзу психологія у даний час розвивається, а попит на психологічні послуги лише формується. У країнах Європейського Союзу, у США психологія активно процвітає, проводяться різноманітні дослідження та відкриття, а попит на психологічні послуги є набагато більшим та поширенішим. Такий стан речей посилює страх за своє професійне майбутнє у вітчизняних студентів-психологів.

Отже, страх професійної нереалізації є доволі серйозним та частим випадком серед студентів-випускників різних спеціальностей, а особливо тих професій, які лише розвиваються і ще не набули великої популярності у країні. Даний вид страху можна віднести до страху майбутнього, який в той чи інший час переслідує майже кожную людину. Цей страх може не давати спокою людині дуже довгий час, виснажуючи її сили та енергію.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень.

Перспективи подальшого наукового дослідження проблеми полягають у розширенні спектру профілактичних засобів зниження страхів сучасного студентства. В цьому напрямку актуальними є розробка та дослідження таких проблем, як підвищення усвідомленості вибору професії; актуалізація мотивації студентської молоді до вдосконалення своєї професійної майстерності; психологічний супровід критичних ситуацій в життєдіяльності студента, розпочинаючи від вибору спеціалізації до моменту входження в професію.

Література

1. Богатырева О.О. Личностные факторы профессиональной реализации : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. Наук : спец. 19.00.01 «общая психология, психология личности, история психологии» / О.О. Богатырева. — М., 2009. — 25 с.
2. Большой психологический словарь / сост. и общ. ред. Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. — СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. — 672 с.
3. Войтко В.І. Психологічний словник / В.І. Войтко. — Київ : Вища школа, 1982. — 217 с.
4. Леонтьев Д.О. Самореализация и сущностные силы человека // Психология с человеческим лицом / Леонтьев Д.О. — М. : Смысл, 1997. — С. 156–176.

5. Семенушин П.Ю. Психологические детерминанты профессиональной самореализации личности лидера : дис. ... канд. психол. Наук : 19.00.01 / Семенушин П.Ю. — Новосибирск, 2008. — 156 с.
6. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: введение в психологию субъективности / Слободчиков В.И., Исаев Е.И. — М. : Школа-Пресс, 1195. — 384 с.
7. Федосеенко О.В. Особенности психологического сопровождения учащихся в учреждениях начального профессионального образования : дис. ... канд. психол. Наук : 19.00.07 / Е.В. Федосеенко. — СПб., 2007. — 220 с.

Рассмотрены понятия страха и профессиональной самореализации студентов-психологов. Предложены определение понятия профессиональной нереализации, классификация факторов, которые могут вызвать страх профессиональной нереализации у будущих профессионалов.

Ключевые слова: *страх, самоопределение, профессия, профессиональная нереализация.*

The article deals with the essence of fear and professional self-realization of students-psychologists. It suggests the definition of the professional non-realization, the classification of the factors that can cause fear of professional non-realization among future professionals.

Key words: *fear, self-identity, profession, professional non-realization.*